

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2822-2268>

**Ягунов Д. В., Тюбінгенський університет імені Еберхарда і Карла,
Донецький національний університет імені Василя Стуса**

НЕНАЛЕЖНЕ ПОВОДЖЕННЯ У СВІТЛІ СПРАВИ «VOUYID V. BELGIUM»: ВІД МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ЖОРСТОКОСТІ ДО КРИТЕРІЮ НЕОБХІДНОСТІ (ЩОДО «ВИХОВНИХ» ЛЯПАСІВ)

У цій статті аналізується рішення Великої палати у справі «*Vouyid v. Belgium*», яке можна вважати одним з найбільш важливих рішень щодо застосування статті 3 Конвенції про захист прав людини. Важливість цього рішення обумовлена тим, що Велика палата відновила баланс на користь здорового глузду, переглянувши рішення Палати та встановивши, що «виховний» ляпас, завданий офіцером поліції затриманому, був формою неналежного поводження.

Велика палата ЄСПЛ сформувала новий підхід до ідентифікації неналежного поводження, сутність якого можна сформулювати наступним чином: наявність порушення статті 3 Конвенції визначається не лише через наявність певного обсягу страждань, відчутих потерпілим, проте й тим, що страждання, завдані потерпілому, взагалі не були необхідні як такі в процесі реалізації владних повноважень агентів Держави.

Рішенням у справі «*Vouyid*» Європейський Суд додатково довів, що його практика не стоїть на місці, а демонструє еволюційний розвиток та дедалі більше враховує потреби потерпілих від неналежного поводження. Ідеї, вироблені Великою палатою у справі «*Vouyid*», отримали подальший розвиток в інших рішеннях ЄСПЛ, у тому числі і проти України, де особливе місце посідає рішення у справі «*Burlya and Others*», в яких Суд наголосив, що Держава може нести відповідальність за своїх агентів, якщо її представники перевищують межі своїх повноважень або діють всупереч інструкціям.

В цілому Європейський суд зробив значний крок вперед у формулюванні критеріїв та процесуальних фільтрів для скарг за статтею 3 Конвенції, додавши до базового критерію мінімального рівня жорстокості елемент «необхідності».

Аналізуючи у справі «*Vouyid*» завдання шкоди гідності людини внаслідок «виховних» ляпасів з боку офіцерів поліції, Суд зробив особливий наголос на поліцейській етиці, неодноразово застосувавши Європейський кодекс поліцейської етики в якості вагомого джерела права.

З точки зору пересічного офіцера поліції справа «*Vouyid*» є важливою в аспекті прямого практичного нагадування: будь-яка форма застосування фізичної сили до затриманого, що не зумовлена обставинами затримання та загрозами поведінки затриманого, є абсолютно несумісною з вимогами статті 3 Конвенції, а тому становить її порушення, навіть якщо йдеться про «якісь там» – як для окремих офіцерів поліції – «виховні» або «дисциплінарні» ляпаси. Тому є важливим, що Велика палата ще раз повторила, що є цілком достатнім, щоби потерпілий відчув приниження у своїх власних очах, для того, щоби поводження було визнано таким, що принижує гідність, у розумінні статті 3 Конвенції.

Рішення «*Vouyid*» можна розглядати як факультативний інструмент підвищення поліцейського професіоналізму у державах-членах Ради Європи, що було реалізовано Судом як через посилання на Європейський кодекс поліцейської етики, так і через загальне нагадування про необхідність підвищення професійної майстерності агентів Держави у сфері запобігання злочинності та розслідування злочинів.

Ключові слова: справа Буюд, неналежне поводження, катування, гідність, Європейський суд з прав людини, Конвенції про захист прав людини, мінімальний рівень жорстокості, Грецька справа.

У практиці Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ, Європейський суд, Суд) щодо застосування статті 3 Конвенції про захист прав людини (надалі – Конвенція) особливе місце посідає поняття та критерій «мінімального рівня жорстокості», який служить одним з інструментів

з «фільтрування» заяв із задекларованим порушенням статті 3 Конвенції, що не містять достатніх доказів про дійсність та реальність забороненого Конвенцією поводження.

У своїй практиці ЄСПЛ неодноразово наголошував, що намір, з яким створювалася Конвенція, полягав у тому, щоб *провести різницю* між «катуванням» і «нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням» і закріпити за першим з цих понять *особливе тавро* для позначення нелюдського поводження, внаслідок якого завдається дуже сильне й жорстоке страждання (*«Ireland v. the UK», judgment of 18 January 1978, Para 167*).

Дослідивши еволюцію практики ЄСПЛ, можна дійти висновку про велику кількість справ, в яких та чи інша дія, що розглядалася як порушення статті 3 Конвенції, піддавалася аналізу на предмет віднесення її до однієї з заборонених Конвенцією дій, де відчувався сильний вплив та традиції *«The Greek case»*, в якій, в свою чергу, було наголошено, що «поняття *«катування»* часто використовується для опису нелюдського поводження, що має певну *мету*, наприклад, отримання інформації або зізнань, або застосування покарання, та, як правило, є особливо тяжкою формою нелюдського поводження. Відповідно, поводження або покарання людини можна вважати *таким, що принижує гідність*, якщо воно грубо принижує її перед іншими або змушує людину діяти проти її волі або совісті»/

У справі *« Tymoshenko »* ЄСПЛ додатково наголосив, що «розмежування між поняттями «катування» та «нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження» має на меті «надати особливої ганебності умисному нелюдському поводженню, яке спричиняє дуже тяжкі й жорстокі страждання» (*« Tymoshenko v. Ukraine », Para 196*).

У справі *« Aleksakhin »* ЄСПЛ акцентував увагу, що «при визначенні того, чи певна форма неналежного поводження має кваліфікуватися як катування, слід брати до уваги розрізнення, що міститься у статті 3 Конвенції, між цим поняттям та нелюдським або таким, що принижує людську гідність, поводженням. Вважається, що завданням Конвенції є те, щоб за допомогою такого розрізнення надати особливої ганебності умисному нелюдському поводженню, що спричиняє дуже тяжкі та жорстокі страждання» (*« Aleksakhin v. Ukraine », Para 49*).

Те ж саме ЄСПЛ підкреслив як у первинному, так і в переглянutoму рішенні *« Ireland v. the UK »*: використання сумновідомих *« five techniques »* становило практику нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, проте не становило катування (*« Ireland v. the UK », revised judgment of 20.03.2018, Para 137*).

Аналогічним чином ЄСПЛ фокусував увагу на розмежуванні між «катуванням» та «нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням», запровадженим для того, щоб позначити особливий рівень жорстокості умисного нелюдського поводження, що призводить до тяжких та жорстоких страждань (*« El-Masri v. the FYRM » [GC] (Para 197)*, *« Bati and Others v. Turkey » (Para 116, « Kozinets v. Ukraine » (Para 51)*, *« Kobets v. Ukraine » (Para 40)*).

Проте після тривалої базової стратегії ситуативного визначення того, які саме дії підпадають під ознаки «катування», які – під ознаки «нелюдського поводження», а які – під ознаки «такого, що принижує гідність, поводження» ЄСПЛ поступово, але суттєво змінив свій класифікаційний підхід, адже будь-яка класифікація дій, заборонених статтею 3 Конвенції у практичних реаліях виявилася такою, що одразу створила численні винятки та, як наслідок, руйнувала саму логіку класифікації.

Як наслідок, у подальшому, в процесі трансформації своєї практики Суд почав на перше місце ставити критерій мінімального рівня жорстокості як *такий*, а вже питання класифікації забороненого поводження – на друге.

Так, у переглянutoму рішенні *« Ireland v. the UK »* (2018) Суд наголосив, що «з обґрунтування первинного рішення випливає, що різниця між «катуванням» та «нелюдським й таким, що принижує гідність, поводженням» є питанням *ступеня*, що залежить від *інтенсивності* заподіяних страждань. Як і оцінка того, чи сягає те чи інше поводження мінімального рівня жорстокості, необхідна для того, щоб воно підпало під дію статті 3 Конвенції; оцінка цієї різниці у ступені залежить від ряду елементів (*« Ireland v. the UK », revised judgment of 20.03.2018, Para 137*).

Більше того, критерій мінімального рівня жорстокості залишається актуальним у випадках, коли поводження мало місце, коли заявник перебував під повним контролем агентів держави, якщо ЄСПЛ також бажає зробити ще один крок та кваліфікувати поводження як *нелюдське поводження* або *катування* (*« Yusiv v. Lithuania », Para 61-62; « R.R. i R.D. v. Slovakia », Para 160-161*).

Тим не менш, «мінімальний рівень жорстокості» – це основа статті 3 Конвенції та базовий конвенційний процесуальний фільтр.

За багато років своєї практики ЄСПЛ сформував фундаментальний принцип, що жорстокість поведінки має сягати певного мінімального рівня, щоб на неї поширювалася юрисдикція статті 3 Конвенції. Оцінка цього мінімуму *неминуче відносна*; вона залежить від сукупності фактів у справі – таких як, наприклад, характер і обставини поведінки, форма і спосіб його реалізації, тривалість, фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках – стать, вік і стан здоров'я потерпілого («*A.N. v. Ukraine*», Para 65; «*Apostu v. Romania*», Para 78; «*Assenov and Others v. Bulgaria*», Para 94; «*Burlya and Others v. Ukraine*», Para 120; «*D.G. v. Ireland*», Para 95; «*D.M.D. v. Romania*», Para 40; «*Dankevich v. Ukraine*», Para 122; «*Dybeku v. Albania*», Para 36; «*G. v. France*», Para 38; «*Gordiyenko v. Ukraine*», Para 72; «*Haidn v. Germany*», Para 105; «*Hovhannisyanyan v. Armenia*», Para 48; «*Ismailov v. Ukraine*», Para 36; «*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], Para 96; «*Kharchenko v. Ukraine*», Para 50; «*Kobets v. Ukraine*», Para 41; «*Kulik v. Ukraine*», Para 113; «*M. and M. v. Croatia*», Para 131; «*Malenko v. Ukraine*», Para 46; «*Mamatkulov and Abdurasulovic v. Turkey*», Para 69; «*N.V. the UK*», Para 29; «*Oleksandr Petrovych Kulakov v. Ukraine*» (dec.); «*Onoufriou v. Cyprus*», Para 67; «*Tarakhel v. Switzerland*», Para 94; «*Tekin v. Turkey*», Para 52; «*Ukhan v. Ukraine*», Para 56; «*Visloguzov v. Ukraine*», Para 56; «*Vorobyev v. Ukraine*», Para 50; «*Yevgeniy Petrenko v. Ukraine*», Para 77; «*Znaykin v. Ukraine*», Para 47).

У справі «*Khachaturov*» Суд наголосив, що для того, щоб визначити, чи досягнуло поведінки мінімального рівня жорстокості, Суд може взяти до уваги *інші фактори*, зокрема: 1) *мету*, з якою було застосовано неналежне поведінки, разом з *мотивом*; 2) *контекст*, в якому було застосовано неналежне поведінки, наприклад атмосферу підвищеної напруженості та емоцій; 3) чи була жертва *особливо вразливою* у цій ситуації («*Khachaturov v. Armenia*», Para 82).

Неналежне поведінки, яке досягає такого *мінімального рівня жорстокості*, зазвичай включає у себе фактичне завдання тілесних ушкоджень або сильне фізичне або душевне страждання. Проте навіть за їх відсутності у випадку, коли поведінки принижує або ганьбить особу, демонструючи відсутність поваги до її людської гідності або нехтування її людською гідністю, або викликає відчуття страху, тривоги або неповноцінності, здатне зламати моральний або фізичний опір особи, його можна характеризувати як таке, що принижує людську гідність, і воно також підпадатиме під заборону статті 3 Конвенції («*Sergey Antonov v. Ukraine*», Para 70; «*Pretty v. the UK*», Para 52).

Більше того, обтяжуючим фактором може бути *публічний характер покарання або поведінки*. Проте при вирішенні питання щодо наявності неналежного поведінки потрібно брати до уваги, що жертва неналежного поведінки може бути принижена навіть не в очах оточуючих, а у своїх власних очах («*Riad and Idiab v. Belgium*», Para 95; «*Iwańczuk v. Poland*», Para 51).

Отже, потрібно наголосити: стаття 3 Конвенції не обмежується діями фізичного характеру; вона також охоплює заподіяння психологічних страждань («*Burlya and Others v. Ukraine*», Para 120; «*R.B. v. Hungary*», Para 45; «*Hristovi v. Bulgaria*», Para 80; «*S.P. and Others v. Russia*», Para 78). Акти неналежного поведінки, відмінні від фізичного насильства, можуть також становити неналежне поведінки через психологічну шкоду, яку вони завдають людській гідності. Зокрема, погроза неналежного поведінки може також становити форму неналежного поведінки через страх насильства, який вона вселяє в жертву, і психічні страждання, які вона завдає («*Gäfgen v. Germany*» [GC], Para 108; «*S.P. and Others v. Russia*», Para 78).

Вирішуючи, чи є поведінки таким, що принижує гідність, у розумінні статті 3 Конвенції, Європейський Суд бере до уваги, чи було *метою* такого поведінки принизити та зневажити відповідну особу, і чи вплинули несприятливо наслідки поведінки на її особистість у спосіб, несумісний з гарантіями статті 3 Конвенції. Проте навіть відсутність такої мети не може переконливо виключити констатацію порушення («*Hristozov and Others v. Bulgaria*», Para 110; «*Dankevich v. Ukraine*», Para 122; «*G. V. France*», Para 38; «*Ireland v. the UK*», Para 162; «*Iwańczuk v. Poland*», Para 51; «*Kharchenko v. Ukraine*», Para 50; «*Khokhlich v. Ukraine*», Para 163; «*Kulik v. Ukraine*», Para 113; «*Malenko v. Ukraine*», Para 46; «*Melnik v. Ukraine*», Para 110-112; «*Nazarenko v. Ukraine*», Para 125; «*Peers v. Greece*», Para 67-68,74; «*Pokhlebin v. Ukraine*», Para 47; «*Riad and Idiab v. Belgium*», Para 107; «*Valasinas v. Lithuania*», Para 101; «*Visloguzov v. Ukraine*», Para 56; «*Znaykin v. Ukraine*», Para 47; «*Aliiev v. Ukraine*», Para 130).

Більш конкретно ЄСПЛ висловлювався щодо застосування фізичної сили до особи, позбавленої свободи. Так, застосування до такої особи, фізичної сили мірою, що не є *абсолютно необхідною* з огляду на її поведінку, принижує людську гідність та в *принципі* становить порушення статті 3 Конвенції («*Ribitsch v. Austria*», Para 38; «*Berliński v. Poland*», Para 59).

При цьому ЄСПЛ наголошує, що задеклароване страждання та приниження повинні в будь-якому разі виходити за межі *невідворотного елемента* страждання та приниження, пов'язаного з певною формою *законного* поведження або покарання («*S.P. and Others v. Russia*», Para 78; «*Onoufriou v. Cyprus*», Para 67).

Так, у справі «*Monir Lotfy*», беручи до уваги обставини інциденту та, зокрема, відсутність будь-яких принижуючих та/або каральних елементів, Суд дійшов висновку, що, хоча приймання заявником душу перед офіцерами міграційного центру спричинило *моральні незручності* для заявника, проте ці незручності *самі по собі* не досягли мінімального рівня суворості, необхідного, щоб потрапити у сферу дії статті 3 Конвенції («*Monir Lotfy v. Cyprus*», Para 137).

Одним з найбільш важливих етапів трансформації практики ЄСПЛ із застосування статті 3 Конвенції стало рішення Великої палати у справі «*Vouyid v. Belgium*» (*надалі – справа «Vouyid»*).

По-перше, важливість цього рішення обумовлена тим, що Велика палата Європейського суду відновила баланс на користь здорового глузду, переглянувши рішення Палати та встановивши, що «виховні» ляпаси, завдані офіцерами поліції затриманим, були формою неналежного поведження. Так, рішенням від 21.11.2013 Палата одностайно визнала відсутність порушення статті 3 Конвенції, після чого заявники подали клопотання про передачу справи на розгляд Великої Палати (стаття 43 Конвенції). Як наслідок, Колегія Великої Палати задовольнила це клопотання. З подальшим ухваленням рішення на користь заявників.

По-друге, Велика палата сформувала новий підхід до ідентифікації неналежного поведження, сутність якого можна сформулювати наступним чином: наявність порушення статті 3 Конвенції визначається не лише через наявність певного *обсягу* страждань, відчутих потерпілим, проте й тим, що страждання, завдані потерпілому, взагалі не *були необхідні як такі* в процесі реалізації владних повноважень агентів Держави з підтримання правопорядку та не перебували у зв'язку з реалізацією агентами Держави законних функцій.

По-третє, *класифікаційний критерій* (питання віднесення неналежного поведження до одного з його видів, визначених Конвенцією) фактично відійшов на друге місце, хоча актуальності не втратив для цілей розгляду справ, пов'язаних з *особливо тяжким* нелюдським поведженням, адже за допомогою такого розрізнення Суд надає *особливої ганебності та таврування* умисному нелюдському поведженню, що спричиняє дуже тяжкі й жорстокі страждання.

Отже, 28.09.2015 Велика палата, розглянувши скаргу Саїда Буїда та Мохамеда Буїда, ухвалила нове рішення, яке, власне, є предметом дослідження цієї статті.

В основі справи був факт завдання заявникам ляпасів працівниками поліції під час перебування заявників у відділі поліції. Відповідно, заявники скаржились на поведження, що принижує гідність, та доводили, що вони стали жертвами порушення статті 3 Конвенції.

Заявники були братами та проживали зі своїми численними родичами поруч з місцевим відділом поліції. Вони скаржились, що 08.12.2003 та 23.02.2004 різні офіцери поліції завдали кожному з них ляпаса по обличчю (ці твердження заперечувались Урядом) внаслідок існування напружених стосунків між їхньою родиною та офіцерами з місцевого відділу поліції. Як за твердженнями заявників, в силу різних контактів з місцевою поліцією, їхня родина піддавалась систематичним цькуванням з боку офіцерів поліції.

За версією першого заявника, 08.12.2003 о 16:00 години він перебував поблизу свого будинку, коли вдягнутий у цивільне офіцер поліції А.З. попросив його продемонструвати посвідчення особи. Перший заявник відмовився виконати наказ, вимагаючи у А.З. продемонструвати документи, що підтверджують його повноваження. Першого заявника доставили до відділу поліції та помістили до кімнати, в якій офіцер поліції А.З., перебуваючи із заявником наодинці, дав йому ляпаса по обличчю, оскільки заявник не погоджувався з затриманням. Перший заявник невідкладно звернувся до лікаря та вже о 19:20 годині отримав медичну довідку, за якою перший заявник був «у стані шоку» та мав на собі ушкодження у вигляді: «*почервоніння на лівій щоці (зникаючого), почервоніння на лівій стороні зовнішнього слухового каналу*».

Уряд стверджував, що через відмову першого заявника продемонструвати посвідчення особи, офіцер поліції А.З. не мав іншого вибору, окрім як доправити його до відділу поліції для встановлення особи. Там перший заявник влаштував сцену, стверджуючи, що постраждав від свавілля й був підданий незаконній перевірці його особи, та образив офіцера, який просив його заспокоїтись. Першому заявникові дозволили залишити поліцейський відділок як тільки його особа була встановлена та після того, як офіцер поліції А.З. повідомив його, що проти нього буде подано рапорт

про насильницький опір представнику влади, образливу поведінку та усні погрози. Буквально через кілька хвилин перший заявник повернувся до відділу поліції з батьками, обвинувачуючи офіцера поліції А.З. у побитті, але офіцер завжди це заперечував.

О 18:00 офіцер поліції А.З. подав офіційний рапорт про вчинення злочину першим заявником, заявивши про насильницький опір представнику влади, образливу поведінку та усні погрози. Складений з цього приводу протокол засвідчив, що офіцер поліції А.З. повідомив про події своїх керівників о 17:30 годині, а також старшого офіцера поліції К.

23.02.2004, між 09:44 та 10:20, як за словами другого заявника, коли він перебував у відділі поліції та офіцер поліції П.П. допитував його, П.П. дав йому ляпаса по обличчю слідом за проханням не ставити лікті на стіл. Згодом заявники надали медичну довідку, видану до 11:20 того ж дня лікарем, який зафіксував «*синець на лівій щоці*» другого заявника.

Уряд пояснив, що під час допиту другий заявник поводив себе вкрай зухвало: звисав зі стільця, облоковувався час від часу на стіл офіцера поліції П.П., сміявся без будь-якої причини та надавав короткі відповіді на запитання. Він також кілька разів вимагав змінювати текст своїх свідчень, заявляючи, мовляв, що «поліція за це одержує гроші», та погрожував офіцерам по виході, вигукнувши, що «вони через нього ще матимуть проблеми». Уряд підкреслив, що попри цинічне ставлення другого заявника до поліції, який вочевидь був налаштований на загострення конфлікту, офіцер поліції П.П. проявив максимально можливі стійкість й терплячість.

Заявники подали скарги до Комітету з нагляду за поліцією (відомий як «*Комітет Пі*») та був допитаний працівниками слідчого департаменту, які долучили копії медичних довідок до матеріалів відповідного кримінального провадження.

05.05.2004 офіцер поліції П.П. був допитаний керівником підрозділу внутрішньої безпеки поліції стосовно скарг другого заявника та його матері. Офіцер поліції П.П. зазначив, зокрема, що другий заявник був вкрай неввічливим з ним під час допиту і що, хоча він схопив юнака рукою, щоби змусити його покинути приміщення, він не давав йому ляпаса.

Згодом заявники подали клопотання про вступ в якості цивільної сторони у справу за звинуваченням поліцейських у переслідуванні, неправомірному втручанні в їхні основні свободи, свавільному арешті та умисному заподіянні ушкоджень. Як наслідок, офіцерам поліції А.З. та П.П. було висунуто обвинувачення у застосуванні насильства щодо особи при виконанні посадових обов'язків, зокрема, в умисній агресії та заподіянні ушкоджень тощо.

26.06.2004 слідчий суддя дав доручення слідчому департаменту Комітету Пі, яким наказав розглянути звернення заявників у якості цивільної сторони, допитати їх для з'ясування деталей їхніх скарг, підготувати доповідь про поведінку родини Буїд, скласти список порушених проти них справ і поданих ними скарг, та проінформувати, яких заходів було вжито у цьому зв'язку.

Беручи до уваги той факт, що свідчення від заявників вже були отримані відразу після подання ними відповідних скарг, слідчий департамент Комітету Пі вирішив не допитувати їх знову. 26.06.2004 слідчий департамент Комітету Пі направив слідчому судді доповідь, яка ґрунтувалась на документах від департаменту внутрішнього нагляду поліцейського округу із описом розвитку стосунків між родиною заявників та місцевою поліцією. У підсумку, як на переконання поліції, родина Буїд (особливо жінки), вочевидь відмовлялася визнавати, що діти родини Буїд несуть будь-яку відповідальність за їхню образливу поведінку. В силу цього подібна поведінка просто заохочується таким захисним ставленням.

Незважаючи на клопотання заявників про проведення двадцяти додаткових слідчих заходів, слідчий суддя розпорядився провести лише два з них та відмовив у решті клопотання. У подальшому справа про ляпаса була закрита.

Отже, заявники стверджували, що офіцери поліції завдали їм ляпасів по обличчю, коли вони перебували у відділі поліції. Заявники заявляли, що постраждали від поводження, яке принижувало гідність. Вони також скаржились на те, що розслідування їхніх скарг було неефективним, неповним, упередженим та надмірно тривалим (стаття 3, пункт 1 статті 6, стаття 13 Конвенції).

Палата ЄСПЛ послалася на принцип, відповідно до якого, коли вся чи значна частина інформації щодо подій доступна виключно органам влади (як це має місце у ситуації осіб, які перебувають під вартою та під їхнім контролем) сильні презумпції факту виникають, коли у таких осіб з'являються тілесні ушкодження під час перебування під вартою. Водночас на Державу покладається обов'язок подати задовільні й переконливі пояснення шляхом надання доказів, які встановлюють факти, що ставлять під сумнів версію подій, висунути потерпілим.

Палата також послалася на принцип, згідно якого, коли особа була позбавлена свободи чи, кажучи більш загально, стикнулася з офіцерами органів правопорядку, застосування до неї будь-яких заходів фізичного впливу, які не були однозначно зумовлені її власною поведінкою, є приниженням її гідності та є, в принципі, порушенням права, гарантованого статтею 3 Конвенції.

Палата наголосила, що для визнання неналежного поведіння таким, що потрапляє до сфери дії статті 3 Конвенції, воно має досягти *мінімального рівня жорстокості*. Більше того, окремі форми насильства, хоча вони могли засуджуватись з моральних підстав та за національним законодавством Договірних держав, не завжди підпадають під дію статті 3 Конвенції.

Палата зазначила, що Уряд заперечував той факт, що заявники отримали ляпасів від працівників поліції, і стверджував, що надані медичні довідки не засвідчували, що зафіксовані ушкодження були спричинені саме такими ляпасами.

Більше того, Палата не вбачала сенсу робити висновок щодо достовірності тверджень заявників, вважаючи, що навіть якщо припустити, що вони би підтвердилися, діяння, на які скаржилися заявники, не становили б за обставинами справи поведіння на порушення статті 3 Конвенції.

Як наслідок, Палата зробила висновок: «Навіть якщо припустити, що завдання ляпасів мало місце, в обох випадках це був один окремо взятий ляпас, завданий спонтанно офіцером поліції, якого вивела з себе зухвала й провокативна поведінка заявників, без наміру змусити їх зізнатися. Більше того, це сталося вочевидь в атмосфері напруги між членами родини заявників та місцевими офіцерами поліції. За таких обставин, навіть зважаючи на те, що одному із заявників було на той час лише 17 років і попри розуміння того, що якщо події у дійсності відбувалися саме так як їх описали заявники, вони мали би відчувати глибоке обурення, Суд не може лишити поза увагою той факт, що це були одиничні випадки у ситуації *нервової напруги* та *без будь-якого серйозного чи довготривалого наслідку*. Суд вважає, що дії такого роду, хоча вони є неприйнятними, не можуть розглядатися як такі, що породжують *достатній рівень* образи чи приниження, щоб було встановлено порушення статті 3 Конвенції. Іншими словами, в будь-якому випадку мінімальний рівень жорстокості у даній справі не було досягнуто, що не зумовлює питання про порушення статті 3 Конвенції ані за її матеріальним, ані за процедурним аспектом».

Заявники з рішенням Палати не погодилися та поскаржились на відступ Палати від принципів Великої Палати.

Так, заявники стверджували, що Палата знехтувала застосуванням презумпцій причинного зв'язку та суворості, які притаманні справам про насильство проти осіб, які були позбавлені свободи або були під контролем поліції в інший спосіб. У таких справах існувала *презумпція причинного зв'язку* між залишеними від ударів слідами та причетністю до цього поліції, яка могла бути спростована правдоподібними поясненнями від самих підозрюваних. В інших випадках друга презумпція вступала у дію, коли потерпілий був позбавлений свободи: оскільки застосування фізичної сили в *принципі* посягає на людську гідність, *будь-яке* таке діяння могло презюмуватись як серйозне й несумісне зі статтею 3 Конвенції, хоча той, хто, як стверджувалось, вчинив його, міг спростувати зазначену презумпцію, доводячи, що застосування сили було суворо необхідним у світлі поведінки потерпілого.

Крім того, заявники стверджували, що Палата могла дослідити суворість діяння лише «*на субсидіарній основі*» у частині визначення того, чи могло воно бути кваліфіковано як «катування» чи як «нелюдське або таке, що принижує гідність, поведіння».

Заявники наголошували, що медичні довідки, складені негайно після подій, свідчили, що в них були сліди від ударів після залишення відділу поліції. Заявники виводили з цього висновок, що в дію вступала *презумпція причинного зв'язку* та зауважували, що ані Уряд, ані служба поліції на національному рівні не надали жодних пояснень, здатних спростувати вказану презумпцію, обмежуючись запереченням того, що взагалі були які-небудь ляпаси.

Більше того, заявники наголошували, що застосування сили проти них не було ані необхідним, ані пропорційним. Заявники наголосили, що жодних слідів від ударів на працівниках поліції, які давали їм ляпасів, не було виявлено, що вони самі не чинили жодного активного фізичного опору, що поліція та Держава, які завжди заперечували факт одержання заявниками ляпасів, були просто не в змозі довести необхідність цих ляпасів, і що до уваги необхідно взяти контекст поліцейського насильства в цілому по країні.

Більше того, як наголосили заявники, навіть атмосфера нервозності й зневаги, а також тривалий й навіть застарілий конфлікт між місцевою поліцією та родиною Буїд не виправдовували необхідність у ляпасах.

Перший заявник додав, що перевірка його особи, задля якої його зупинила поліція, була безпідставною, що приводи для перевірки були незрозумілими, що його куртка була порвана під час інциденту, що він був набагато дрібніший за будовою тіла, ніж поліцейський, який дав йому ляпаса, що він був неповнолітнім на той час, що ляпас залишив його у стані шоку, що його відчуття страху та стресу посилювалось тим фактом, що він вже мав розрив барабанної перетинки внаслідок удару, завданого офіцером поліції чотири роки перед тим, і що він вже стикнувся з круговою порукою та корпоративним духом поліції.

Другий заявник додав, що отримав ляпаса, коли сидів на стільці, а відтак не становив жодної безпосередньої загрози.

Заявники також порушили питання, що розслідування не відповідало статті 3 Конвенції за *процесуальним аспектом*.

По-перше, заявники стверджували, що це розслідування переважно ґрунтувалося на перевірці поведінки родини, проведеної на основі документів, підготовлених відділом поліції, в якому й служили ті ж самі офіцери поліції, на яких скаржились заявники. Той факт, що кінцевий звіт містив детальний перелік скарг, поданих родиною Буїд проти офіцерів поліції цього відділу та констатував, що жодних заходів не було вжито за наслідками їх розгляду, проте не надавав жодної інформації про рапорти, що склалися поліцейськими щодо членів їхньої родини, тоді як у більшості таких випадків жодних матеріалів не існувало чи відповідні провадження були припинені, свідчив про те, що розслідування проводилось з наміром виправдати працівників поліції. Як на думку заявників, розслідування не пролило жодного світла на обставини, за яких мало місце втручання поліції.

По-друге, заявники аргументували, що мали місце серйозні недоліки у розслідуванні: ігноруючи вказівки слідчого судді, слідчі взагалі не допитали заявників і не провели інших важливих процесуальних дій. Слідчого суддю також не повідомили про вжиті заходи у численних справах, відкритих проти членів родини Буїд (деякі з вказаних у кінцевому звіті справ насправді не існували чи не були насправді справами, де вони виступали в якості потерпілих). Заявники підкреслили, що як тільки вони побачили всі ці недоліки, вони звернулися до слідчого судді з проханням додатково провести двадцять слідчих дій, з яких задоволено було клопотання лише по двох.

По-третє, не було дотримано вимогу закону щодо присутності дорослого під час допиту неповнолітнього потерпілого в суді, а також про технічну фіксацію допиту.

По-четверте, слідчий суддя міг за власною ініціативою вимагати подальшого проведення необхідних численних слідчих дій.

Тому заявники стверджували, що слідчі органи дійшли висновку про відсутність правопорушень та підстав для притягнення офіцерів поліції до кримінальної відповідальності на підставі неефективного розслідування, проведеного з наміром виправдати поліцейських.

У свою чергу, Уряд заявив, що у даній справі існував *«більш ніж розумний сумнів щодо встановлення стверджуваних фактів»*. Як на думку Уряду, заявники мали доступ до офіційного ефективного розслідування, яке врахувало усі наявні дані у вигляді звітів, протоколів, свідчень, однак це розслідування не виявило, що задекларовані заявниками факти дійсно мали місце і, як наслідок, не встановило одного чи кількох можливих злочинців. Нарешті Уряд заявив, що ця справа не може бути показовою у боротьбі з поліцейським насильством, оскільки її факти не були в належній мірі встановлені.

У мотивувальній частині свого рішення Велика палата Європейського Суду ще раз наголосила (Para 81), що стаття 3 Конвенції втілює одну з найбільш фундаментальних цінностей демократичних спільнот. Заборона неналежного поводження є *надбанням цивілізації*, тісно пов'язаною з повагою до людської гідності. При цьому стаття 3 Конвенції не передбачає жодних винятків: від статті 3 Конвенції не допускаються жодні відступи.

Водночас Велика палата зауважила: твердження про неналежне поводження на порушення статті 3 Конвенції повинні бути підтверджені відповідними доказами. Для оцінки цих доказів ЄСПЛ застосовує стандарт доведення *«поза розумним сумнівом»*, додаючи, що така доведеність може впливати із сукупності досить чітких, вагомих і узгоджених між собою висновків чи подібних неспростовних презумпцій факту.

Велика палата пояснила, що тоді, коли інформація про відповідні події відома виключно чи переважно мірою органам влади, як це має місце у випадку осіб, які знаходяться під їхнім

контролем під вартою, то виникають *сильні презумпції факту* стосовно ушкоджень, які сталися під час такого тримання під вартою. У такому випадку тягар доведення покладається на Уряд, який має представити задовільне й переконливе пояснення шляхом надання доказів на підтвердження фактів, котрі ставлять під сумнів поданий потерпілим перебіг подій. За відсутності такого пояснення Суд може зробити висновки, які можуть бути несприятливими для Уряду. Це пояснюється тим фактом, що особи під вартою перебувають у *вразливому становищі* та органи влади мають обов'язок захищати їх (Para 83).

Палата Суду вирішила, що такий самий принцип також діяв як у контексті перевірки особи у відділі поліції (як у випадку з першим заявником), так і звичайного допиту у такому приміщенні (як у випадку з другим заявником). Велика палата ЄСПЛ погодилася з таким висновком Палати, наголошуючи, що викладений у *Para 83* принцип поширюється на *будь-яку ситуацію, коли особа перебуває під контролем офіцера органу правопорядку*.

Велика палата ще раз підкреслила, що хоча Суд визнавав, що повинен бути обережним і не перебирати на себе роль суду першої інстанції, що встановлює факти, якщо тільки це не є неминучим з огляду на обставини конкретної справи, Суд має здійснювати «особливо ретельний нагляд», коли робляться твердження про порушення статті 3 Конвенції, навіть якщо вже були проведені певні процедури та розслідування на національному рівні. Іншими словами, за такого контексту Суд готовий бути більш критичним щодо висновків національних судів. Досліджуючи їх, Суд може взяти до уваги якість національного провадження та будь-які можливі недоліки в процесі ухвалення рішень (Para 85).

І, нарешті, Велика палата наголосила: щоб неналежне поведження потрапило до сфери дії статті 3 Конвенції, воно повинно досягнути *мінімального ступеню жорстокості*. Інші чинники включають мету, з якою поведження було застосовано, разом з його наміром чи мотивом, хоча відсутність наміру принизити або образити потерпілого не може повністю виключати можливість встановлення порушення статті 3 Конвенції. До уваги повинен прийматися *контекст*, у якому неналежне поведження було застосоване, такий як атмосфера підвищеної напруги та емоцій (Para 86).

Неналежне поведження, що досягає мінімального ступеню жорстокості, як правило, включає фактичні тілесні ушкодження або ж інтенсивне фізичне чи психічне страждання. Але навіть за відсутності цих ознак, у разі коли поведження принижує або ображає людину, виявляючи неповагу до людської гідності або принижуючи її, або коли воно викликає почуття страху, занепокоєння або неповноцінності, що здатне зламати психічний та фізичний спротив людини, воно може вважатися таким, що принижує гідність, а тому також підпадати під заборону, встановлену у статті 3 Конвенції (Para 87).

Також слід підкреслити, що достатнім є той факт, що потерпілий принижений у *своїх власних очах*, навіть якщо не в очах інших (Para 87).

Більше того, з огляду на обставини справи Велика палата вважала особливо важливим підкреслити, що коли йдеться про особу, яка позбавлена свободи чи, кажучи більш загально, стикнулася з офіцерами органів правопорядку, застосування до неї будь-яких заходів фізичного впливу, які не були однозначно спричинені її власною поведінкою, є приниженням її гідності та є, в принципі, порушенням права, передбаченого у статті 3 Конвенції (Para 88).

Термін «*гідність*» згадується у багатьох міжнародних текстах та інструментах. Хоча Конвенція не згадує цього поняття, яке, тим не менш, з'являється у преамбулі Протоколу 13 до Конвенції, що стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин, Суд підкреслював, що повага до людської гідності становить частину самої суті Конвенції (Para 89).

Більше того, існує дуже тісний зв'язок між поняттям поведження/покарання, що «*принижує гідність*» у розумінні статті 3 Конвенції та повагою до «*гідності*». У 1973 році Європейська комісія з прав людини наголосила, що у контексті статті 3 Конвенції поняття «поведження, що принижує гідність» свідчило про те, що загальною метою цього положення було запобігти особливо серйозному втручання до людської гідності (Para 90).

Застосовуючи вказані вище принципи у справі «*Bouyid*», Велика палата зауважила, що для того, щоб скористатися відповідною презумпцією, особи, які стверджують, що стали жертвами порушення статті 3 Конвенції, повинні продемонструвати, що в них було виявлено *сліди* від неналежного поведження після перебування під контролем органу правопорядку. У багатьох з розглянутих Судом справ з цією метою такі особи зазвичай надавали *медичні довідки*, які описували ушкодження чи сліди від ударів та яким Суд надає значної доказової ваги (Para 92).

Велика палата зауважила, що медичні довідки, справжність яких не заперечується, засвідчують тілесних ушкоджень, які є ймовірними наслідком ляпасів по обличчю (Para 93). Довідки були видані у день подій, незабаром після того як заявники залишили відділ поліції, що посилює їхню доказову вагу (Para 94). Крім того, сторонами не оскаржувався той факт, що заявники не мали жодних таких слідів, коли зайшли до відділу поліції (Para 95).

Нарешті, під час національних проваджень офіцери поліції наполегливо заперечували факт завдання ляпасів заявникам. Проте заявники стверджували протилежне не менш наполегливо. Більше того, беручи до уваги *недоліки розслідування*, не можна дійти висновку, що твердження офіцерів поліції були правдивими в силу лише того факту, що розслідування не змогло встановити жодних доказів зворотного (Para 96).

Що ж стосується версії Уряду, що заявники самі завдали собі ляпасів по обличчю, щоби ініціювати справу проти поліції, Велика палата наголосила, що відсутні будь-які докази на її підтримку (Para 97).

У світлі наведеного вище Велика палата задекларувала встановленим *достатньою мірою*, що тілесні ушкодження, описані у наданих заявниками довідках, були завдані саме упродовж їхнього перебування під контролем поліції. Крім того, Уряд не зміг надати будь-яких доказів, які могли б поставити під сумнів твердження заявників про те, що ці ушкодження були наслідком ляпаса, завданого працівником поліції (Para 98).

Щодо того, чи становила поведження, яке було предметом оскарження, порушенням статті 3 Конвенції, то Велика палата наголосила, що коли йдеться про особу, яка позбавлена свободи чи, кажучи більш загально, стикнулася з офіцерами органів правопорядку, застосування до неї будь-яких заходів фізичного впливу, які не були *однозначно обумовлені її власною поведінкою*, є приниженням її гідності та є, в *принципі*, порушенням статті 3 Конвенції (Para 99-100).

Велика палата підкреслила, що слова «в *принципі*» не можуть тлумачитись таким чином, що можуть бути ситуації, за яких виявлення порушення у цьому разі не матиме місця через те, що зазначений вище ступінь жорстокості не був досягнутий. Будь-яке посягання на гідність людини підриває саму сутність Конвенції. З цієї причини будь-яка поведінка офіцера органу правопорядку по відношенню до особи, яка принижує її людську гідність, становить порушення статті 3 Конвенції. Зокрема, це стосується використання ними фізичної сили проти особи, коли це не було однозначно зумовлено її власною поведінкою, якими би не були при цьому наслідки для відповідної особи (Para 101).

У даній справі Уряд не *стверджував*, що ляпаси, на які заявники скаржилися, становили застосування фізичної сили, яка була суворо необхідною з огляду на їхню поведінку; більше того, Уряд *заперечував*, що будь-які ляпаси взагалі завдавалися. Насправді, з матеріалів справи вбачається, що кожен ляпас був імпульсивним актом у відповідь на ставлення, що сприймалося як неввічливе, чого вочевидь недостатньо для встановлення такої необхідності. Як наслідок, Суд дійшов висновку, що *гідність заявників була підірвана* (Para 102).

У будь-якому випадку Суд підкреслив: *ляпас, завданий працівником органу особі правопорядку, яка перебуває під його контролем, становить серйозне посягання на гідність людини* (Para 103).

Будь-який ляпас має серйозні наслідки для особи, яка його отримує. Ляпас по обличчю завдається у ту частину тіла людини, яка виражає її індивідуальність, відображає її суспільну ідентичність та є центром її відчуттів – зору, мови та слуху, які використовуються для спілкування з іншими.

При цьому Суд вже мав привід відзначити роль, яку відіграє обличчя у соціальній активності людини («*S.A.S. v. France*» [ПС] з приводу заборони носити одяг, що має на меті приховати обличчя у публічних місцях; заява № 43835/11, Para 122, Para 144). ЄСПЛ врахував специфіку цієї частини тіла й у контексті статті 3 Конвенції, постановивши, що «зокрема з огляду на місце розташування» удар по голові особи під час затримання, що спричинив гулю й синець розміром 2 см на її лобі, був достатньо серйозним, щоби постало питання за статтею 3 Конвенції (Para 104).

Велика палата повторила, що може бути цілком достатнім, щоби потерпілий відчув приниження у *своїх власних очах*, для того, щоби поведження було визнано таким, що принижує гідність, у розумінні статті 3 Конвенції. Дійсно, немає сумнівів в тому, що *навіть один не спланований заздалегідь ляпас*, який не потягнув якихось серйозних чи довготривалих наслідків для особи, якій він був завданий, може бути сприйнятий цією особою як такий, що її принижує (Para 105).

Це особливо стосується випадків, коли такий ляпас завдається офіцером органу правопорядку особі, яка знаходиться під його контролем, тому що він відверто демонструє *вищість свого статусу* щодо затриманого. Той факт, що потерпілі знають, що ця дія є незаконною й становить порушення

моралі та професійної етики з боку вказаних посадовців та є неприпустимою, може викликати у них ще більше почуття свавільного поводження, несправедливості й безпорадності (Para 106).

Більше того, всі особи, які знаходяться під контролем органу правопорядку (у тому числі особи, які утримуються під вартою в поліції або просто доставлені чи викликані до поліції для перевірки їх особи або допиту) перебувають в *уразливому становищі*. Тому на органах влади лежить обов'язок їх захищати. Приниженням такої особи через завдання офіцером ляпасу означає, що офіцер *зневажає свій обов'язок* (Para 107).

Той факт, що ляпас може завдатись спонтанно офіцером, який роздратований невічливою чи провокативною поведінкою з боку потерпілого, не має значення, а тому Велика Палата відступила від підходу Палати з цього приводу, адже у демократичному суспільстві неналежне поводження ніколи не є адекватною відповіддю на проблеми, з якими стикаються органи влади. Зокрема, поліція не повинна «вчиняти, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання» (*Європейський кодекс поліцейської етики, пункт 36*). Більше того, стаття 3 Конвенції покладає на держави позитивне зобов'язання проводити навчання для офіцерів органів правопорядку таким чином, щоб у своїй професійній діяльності вони виявляли високий рівень компетентності з тим, щоби жодна особа не була піддана катуванню чи поводженню (Para 108).

Нарешті, Велика палата зауважила як друге за значенням міркування, що перший заявник станом на момент отримання ляпасу був *неповнолітнім*, а неналежне поводження завдає, особливо у психологічному сенсі, серйозніших наслідків для неповнолітніх осіб, ніж для дорослих (Para 109). Працівникам правоохоронних органів, які при виконанні своїх обов'язків контактують з неповнолітніми, вкрай важливо належним чином враховувати уразливість, яка притаманна їх молодому віку (*Європейський кодекс поліцейської етики, пункт 44*). Поведінка поліції щодо неповнолітніх може бути несумісною з вимогами статті 3 Конвенції лише тому, що вони є неповнолітніми, тоді як така сама поведінка могла би розглядатись як *прийнятна* у випадку з дорослими. Тому працівники правоохоронних органів мають демонструвати більшу пильність і самоконтроль, коли мають справу з неповнолітніми (Para 110).

Звідси випливає висновок: *ляпас, завданий офіцерами поліції кожному із заявників, які перебували під їхнім контролем у відділі поліції, не був застосуванням фізичної сили, яка була однозначно зумовлена їхньою поведінкою, а тому в силу цього принижував їхню гідність*. Водночас, беручи до уваги, що заявники посилалися лише на незначні тілесні ушкодження та не засвідчили, що зазнали серйозних фізичних чи психічних страждань, розглядуване поводження не може бути оцінене як нелюдське поводження чи тим більше як катування. Тому у справі «*Bouyid*» мало місце поводження, що принижувало гідність, а відтак було допущено порушення матеріального аспекту статті 3 Конвенції щодо кожного із заявників (Para 111-113).

Щодо *процедурного аспекту* справи, то Велика палата послалася на *загальні принципи*, які вказують на те, що загальна юридична заборона неналежного поводження виявилась би неефективною на практиці, якби не існувало жодної процедури для розслідування тверджень про неналежне поводження з особами, які перебували під їхнім контролем (Para 115). Стаття 3 Конвенції вимагає проведення у тій чи іншій формі *ефективного офіційного розслідування*, де важливою метою розслідування є забезпечення ефективного застосування національного законодавства, яке забороняє неналежне поводження, у разі причетності агентів Держави, а також забезпечення їхньої відповідальності за випадки неналежного поводження, у яких вони винні. Відповідно, органи та особи, відповідальні за його проведення, повинні бути незалежними від тих, щодо кого здійснюється розслідування. Це означає не лише відсутність ієрархічного чи інституціонального зв'язку, але й практичну незалежність (Para 116-118).

Який би спосіб не було обрано, органи влади повинні діяти за *власною ініціативою*. На додаток, для того, щоби бути ефективним, розслідування має бути здатним привести до встановлення й покарання винних осіб. Воно також має бути достатньо широким, щоб дати змогу слідчим органам охопити не лише дії представників державної влади, які безпосередньо застосовували силу, але й всі супутні обставини (Para 119).

Хоча це не є зобов'язанням результату, а є обов'язком вжити заходів, будь-який недолік розслідування, який підриває його здатність встановити причини ушкоджень або особу винних, ризикує порушити необхідний стандарт ефективності (Para 120).

Вимога невідкладності та розумної швидкості у цьому контексті є безумовною. Хоча й можуть існувати перешкоди і труднощі, які перешкоджають прогресу у розслідуванні в окремій ситуації, швидка відповідь властей у вигляді розслідування тверджень про неналежне поведіння може загалом розглядатись як ключовий аспект у підтриманні довіри суспільства до їх відданості верховенству права та в уникненні враження наявності змови чи терпимості до незаконних діянь (Para 121).

Потерпілий повинен мати змогу приймати ефективну участь у розслідуванні (Para 122).

Нарешті, розслідування повинно бути ретельним, тобто органи влади мають завжди робити серйозну спробу з'ясувати те, що сталося, і не повинні покладатися на поспішні чи необґрунтовані висновки для припинення свого розслідування (Para 123).

Застосовуючи вказані вище принципи у справі «*Bouyid*», Велика палата наголосила, що твердження заявників, як вони були викладені у поданих до національних органів скаргах, про те, що вони були піддані поведінню всупереч статті 3 Конвенції з боку офіцерів поліції, були правдоподібними. Тому стаття 3 Конвенції вимагала від Держави проведення ефективного розслідування (Para 124).

Уряд задекларував, що розслідування було проведено у спосіб, який відповідав критеріям, встановленим практикою ЄСПЛ. Проте Велика палата не поділила позицію Уряду та зауважила, що після того як заявники подали скаргу в якості цивільної сторони, було розпочате розслідування і два офіцери поліції, на яких вказали заявники, були звинувачені у застосуванні насильства щодо особи при виконанні своїх обов'язків. Розслідування проводилось під керівництвом слідчого судді. Тому воно перебувало під контролем незалежного органу. Більше того, не було свідчень того, що заявники не могли брати у ньому участь. Тим не менш, слідчий суддя, який, як виявилось, особисто не призначив жодних слідчих дій, обмежився тим, що попросив Комітет Пі взяти до уваги звернення заявників в якості цивільної сторони, допитати їх з метою встановити обставини їхньої скарги, підготувати доповідь про поведінку родини Буїд, скласти список порушених проти них справ та поданих ними скарг, а також пояснити, які заходи були вжиті у цьому зв'язку. Комітет Пі не спромігся провести одночасні допити офіцерів поліції та заявників, допитати чи наказати провести допит лікарів, які склали медичні довідки, надані заявниками, або інших осіб, на яких вказала Велика палата (Para 125-128).

Відтак розслідування переважно звужувалося до допитів офіцерів поліції, причетних до інцидентів, інших працівників поліції, які були відряджені до слідчого департаменту Комітету Пі, та підготовки цими працівниками доповіді, у якій було узагальнено докази, зібрані знову ж таки працівниками поліції (підрозділу внутрішньої безпеки поліцейського округу, що охоплював місце проживання заявників), яка переважно містила опис «загальної поведінки» родини Буїд (Para 129).

Більше того, жодних доводів не було надано ані у клопотанні прокурора, ані у рішенні суду про закриття справи. Окрім того, залишаючи у силі рішення про закриття справи, апеляційний суд поклався майже виключно на вищенаведену доповідь про поведінку родини Буїд і на заперечення обвинувачених, не надавши оцінку правдоподібності та серйозності тверджень заявників про те, що відповідні офіцери поліції завдали їм ляпасів. Слід також відзначити, що рішення апеляційного суду містило лише дуже коротке посилання на медичну довідку, надану другим заявником, та взагалі не містило згадки про довідку, надану першим заявником (Para 130).

Отже, слідчі органи не приділили необхідну увагу твердженням заявників, незважаючи на те, що вони підтверджувались медичними довідками, що було надано для долучення до матеріалів справи, а також природі діяння, що полягало у завданні офіцером поліції ляпаса особі, яка перебувала під його повним контролем (Para 131).

Нарешті, Велика палата вказала на невиправдану тривалість розслідування (4 та 5 років відповідно), з приводу якої Уряд не надав жодних пояснень (Para 132). Хоча й могли існувати перешкоди й труднощі, які перешкождали прогресу у розслідуванні, швидка відповідь властей у вигляді розслідування тверджень про неналежне поведіння могла загалом розглядатись як ключовий аспект у підтриманні довіри суспільства до відданості верховенству права та в уникненні будь-якого враження наявності змови чи терпимості до незаконних діянь (Para 133).

У світлі вищенаведеного Велика палата підсумувала, що Держава не забезпечила ефективного розслідування, що обумовило порушення процедурного аспекту статті 3 Конвенції (Para 134).

Отже, у рішенні у справі «*Bouyid*», ЄСПЛ запровадив наступний новий принцип щодо оцінки неналежного поведіння з особами, які перебувають під повним контролем агентів Держави: коли особа позбавлена волі або має прямий контакт з офіцерами органів правопорядку, *будь-яке*

застосування фізичної сили, яке не було суворо необхідним внаслідок власної поведінки такої особи, принижує людську гідність та становить порушення статті 3 Конвенції (Para 100-101).

Підсумовуючи викладене вище, можна ще раз нагадати, що критерій мінімального рівня жорстокості за статтею 3 Конвенції в абсолютній формі забороняє три форми неналежного поводження: 1) катування; 2) нелюдське поводження/покарання; 3) таке, що принижує гідність, поводження/покарання.

Неналежне поводження має досягти мінімального рівня жорстокості, щоб підпадати під дію статті 3 Конвенції. Оцінка цього рівня є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його фізичні або психічні наслідки, а в деяких випадках – стать, вік і стан здоров'я жертви («*Muršić v. Croatia*» [GC], Para 97).

Для того, щоб визначити, чи був досягнутий поріг жорстокості, ЄСПЛ може також взяти до уваги інші фактори, зокрема (а) мету, з якою було застосовано неналежне поводження, а також умисел або мотиви, що стояли за ним (хоча відсутність наміру принизити або образити жертву не може остаточно виключити наявність порушення статті 3 Конвенції); (b) контекст, в якому було застосовано неналежне поводження, наприклад, атмосферу підвищеної напруженості та емоцій; та (c) чи перебуває жертва в уразливому становищі («*Khlaifia and Others v. Italy*» [GC], Para 160).

До рішення у справі «*Bouyid*» цей критерій застосовувався незалежно від категорії поведінки, про яку йдеться. Таким чином, як постановив ЄСПЛ у справі «*Ireland v. the United Kingdom*», «насильство, яке підлягає засудженню як з моральних міркувань, так і в більшості випадків відповідно до внутрішнього законодавства Держави, може не підпадати під дію статті 3 Конвенції» («*Ireland v. the UK*», judgment of 18 January 1978, Para 167). В контексті підходу мінімального рівня жорстокості Європейський суд не встановлював порушення статті 3 Конвенції у справах, де насильство, застосоване до потерпілого, не становила «катування» або «неналежного поводження» з точки зору національного законодавства.

Так, на цій підставі та в контексті стверджуваного неналежного поводження з боку представників агентів ЄСПЛ встановлював, що:

- ступінь залякування, якого зазнав заявник упродовж примусового доставлення до відділу поліції, не перевищував мінімальний рівень жорстокості («*Foka v. Turkey*», Para 61; «*Protopara v. Turkey*», Para 49);

- тримання заявника у кайданках упродовж 4-х годин, що не завдало жодних фізичних ушкоджень та не мало довготривалого впливу на психічний стан заявника, не досягло мінімального рівня жорстокості («*Wieser v. Austria*»);

- біль і душевні страждання, пережиті особою, яку доставили до поліцейського відділу та змусили підписати заздалегідь підготовлену заяву в той час, коли її син перебував у стані коми, не досягли мінімального рівня жорстокості, що вимагається статтею 3 Конвенції («*Berktaş v. Turkey*», Para 176).

Як на перший, поверховий погляд, рішення Великої Палати у справі «*Bouyid*» не можна назвати чимось принципово новим з огляду на фактичні деталі справи, а саме на незначні тілесні ушкодження, завдані потерпілим офіцерами поліції.

Насправді ж рішенням у справі «*Bouyid*» Європейський Суд запровадив уточнений критерій мінімального рівня жорстокості.

Новий критерій починається з прийняття чіткого правила: «Коли йдеться про особу, яка позбавлена свободи чи, кажучи більш загально, стикнулася з правоохоронцями, застосування до неї будь-яких заходів фізичного впливу, які не були однозначно обумовлені її власною поведінкою, є приниженням її гідності та є, в принципі, порушенням права, передбаченого у статті 3 Конвенції» (Para 100).

Цей підхід впливає з усталеного принципу, викладеного у рішенні «*Ribitsch v. Austria*» (Para 38). Цей же підхід розвивається (Para 101) додатковим роз'ясненням Великої палати, що слова «в принципі» не можуть тлумачитись таким чином, що можуть бути ситуації, за яких виявлення порушення у цьому випадку не матиме місця через те, що зазначений вище ступінь жорстокості (Para 86-87) не був досягнутий. Будь-яке посягання на гідність людини підриває саму сутність Конвенції (Para 89). З цієї причини будь-яка поведінка офіцеру органу правопорядку по відношенню до особи, що принижує її людську гідність, становить порушення статті 3 Конвенції. Зокрема, це стосується використання ними фізичної сили проти особи, коли це не було однозначно зумовлено її власною поведінкою, незалежно від наслідків застосування фізичної сили проти потерпілого.

На завершення ЄСПЛ наступним чином сформулював новий принцип: «*Будь-яка поведінка офіцера органу правопорядку по відношенню до особи, що принижує людську гідність, є порушенням статті 3 Конвенції. Це стосується, зокрема, застосування ним фізичної сили проти особи, якщо це не є суворо необхідним у зв'язку з її поведінкою, незалежно від наслідків для цієї особи*» (Para 101).

Отже, підхід, застосований Судом у справі «*Bouyid*», означає, що коли заявник повністю перебуває під контролем агентів Держави, Суд має зосередитися також і на *необхідності*, а не лише на жорстокості поводження, якого зазнав заявник, щоб визначити, чи підпадає питання, на яке скаржиться заявник, під сферу застосування статті 3 Конвенції. Якщо поводження не є суворо необхідним, воно становить поводження, що принижує гідність, а тому є порушенням статті 3 Конвенції («*Bouyid v. Belgium*», Para 111-112; «*Perkov v. Croatia*», Para 31).

Можна навести більш свіжі приклади, які зазнали впливу рішення «*Bouyid*»:

– «*A.P. v. Slovakia*»: Рівень жорстокості був досягнутий ударом в обличчя під час арешту. Беручи до уваги вразливість неповнолітнього заявника та професіоналізм поліцейських, навіть якщо заявник плював на офіцерів поліції або намагався вдарити їх, сила не була суворо необхідною (Para 59-63);

– «*Pranjić-M-Lukić v. Bosnia and Herzegovina*»: За конкретних обставин справи застосування кайданок, коли заявника примусово доставили на примусову психолого-психіатричну експертизу у кримінальному провадженні проти нього, не було суворо необхідним через заявника поведінку: застосування наручників принижувало людську гідність заявника і саме по собі було таким, що принижує гідність (Para 82);

– «*Zakharov and Varzhabetyan v. Russia*»: Застосування фізичної сили поліцією під час розгону політичного мітингу не було суворо необхідним, оскільки заявники брали участь у мирному зібранні. Тілесні ушкодження були отримані, коли заявники перебували на території, де органи правопорядку проводили операцію, під час якої вони вдалися до застосування сили з метою припинення масових заворушень. Застосування сили принизило гідність заявників, а тому становило поводження, що принижує гідність (Para 70-74);

– «*Roth v. Germany*»: Неодноразові обшуки ув'язненого з повним роздяганням до і після прийому відвідувачів не мали жодної законної мети та призвели до надмірного приниження гідності ув'язненого; обшуки принижували людську гідність заявника та становили поводження, що принижує гідність (Para 72);

– «*Navalnyy and Gunko v. Russia*»: Заявник не чинив жодного опору під час публічного затримання та подальшого доставлення до відділу поліції. Силове викручування руки заявника офіцерами поліції під час цих подій не було викликане суворою необхідністю через поведінку самого заявника. Таке застосування сили було визнано таким, що принизило людську гідність заявника та становило поводження, що принижує гідність (Para 43-48);

– «*Ilievi and Ganchevi v. Bulgaria*»: Тест Буїда було застосовано в контексті обшуку та домашнього арешту. ЄСПЛ визнав надмірною поведінку офіцерів поліції щодо двох заявників-чоловіків (підозрюваних). У той же час дії офіцерів поліції щодо трьох заявниць (членів сім'ї), які були дуже короткими й стриманими, були пропорційними по відношенню до їхньої поведінки (Para 52-57, Para 58-62).

Щодо України, то ще до справи «*Bouyid*» Суд нерідко встановлював відсутність порушення статті 3 Конвенції у справах, в якій йшлося про ляпаси або схожі форми насильства. Щоправда, у вказаних справах йшлося про неналежне поводження, здійснене *приватними особами*, а не агентами Держави. Причому у вказаних вище справах проти України Європейський суд посідав доволі жорстку позицію.

Так, за матеріалами справи «*Gordiyenko*», внаслідок сварки з *T.* заявник отримав синець розміром 3 см на 1,5 см на правій стороні нижньої щелепи. ЄСПЛ встановив, що це ушкодження як таке не є *достатньо тяжким* у розумінні статті 3 Конвенції. ЄСПЛ зазначив, що завдання навіть більш серйозних фізичних ушкоджень було визнано таким, що не становить неналежного поводження у розумінні статті 3 Конвенції. Так, у заявника тривала історія неврологічних захворювань та – в його випадку – удар в обличчя міг спричинити тяжкі ускладнення. Проте за результатами судово-медичних експертиз зазначене ушкодження не загострило хронічних захворювань заявника. Подальші випадки госпіталізації заявника не надали підстав уважати інакше. Тому ЄСПЛ не встановив жодних підстав для того, щоб ставити під сумнів ці медичні висновки. У той самий час твердження заявника не вказують на жодні інші особливі чинники, які могли б змусити ЄСПЛ дійти висновку, що дії *T.* призвели до серйозних страждань заявника. Тому ЄСПЛ встановив,

що поведження із заявником з боку фізичної особи не *досягло* мінімального рівня жорстокості, що підпадає під дію статті 3 Конвенції («*Gordiyenko v. Ukraine*», *Para 73-75*).

У справі «*Kulakov*», ЄСПЛ встановив, що напад на заявника не був занадто агресивним. Напад мав місце через приватний спонтанний конфлікт та за обставин, коли поведінка заявника сприймалася як провокація й загроза. Напад полягав у завданні одного удару по обличчю, що спричинив подряпини на лівій брові розміром 10 мм на 1 мм, два синці біля лівого ока та на лівій щоці розміром 7 мм на 5 мм та 2 мм на 1,5 мм, а також струс мозку. Щодо тверджень заявника, що йому було завдано більш серйозну травму, то спричинення такої травми не було доведено, чому сприяв сам заявник, відмовившись від додаткового медичного огляду («*Kulakov v. Ukraine*» (*dec.*)).

Навпаки, у справі «*Nikonenko*», заявника, якого в публічному місці (на ринку) побила інша особа, забрали до лікарні, де йому постановили діагноз: перелом правої виличної кістки та забій м'яких тканин правої підочної ділянки. У подальшому йому також діагностували ушкодження правого колінного суглоба, що було кваліфіковано як ушкодження середньої тяжкості. У відповідному рішенні Суд *одразу* зазначив, що неналежне поведження, якого зазнав заявник, сягнуло крайнього рівня жорстокості, необхідного для того, щоб на нього поширювалася сфера застосування статті 3 Конвенції («*Nikonenko v. Ukraine*», *Para 6-9, 40*).

У справі «*Voykin and Others*» ЄСПЛ встановив, що незабаром після інциденту заявниці було поставлено діагноз «гематома на шиї, струс мозку, ситуаційний невроз», що, як на думку ЄСПЛ, було *достатнім* для встановлення факту забороненого статтею 3 Конвенції поведження («*Voykin and Others v. Ukraine*», *Para 103*).

Проте більш важливим є наголосити, що тест «*Bouyid*» було застосовано Європейським судом у справі «*Burlya and Others*», яка стосувалася погрому, влаштованому проти групи ромів за мовчазного схвалення місцевої влади та міліції, коли селищна рада розглянула питання про «виселення з селища осіб циганської національності» і коли згодом селищний голова та працівники міліції порадили заявникам покинути селище, оскільки мав початися «погром». Офіцери міліції були присутніми упродовж подій та лише спостерігали за нападом. При цьому вони не намагалися запобігти або зупинити напад, зосередившись лише на запобіганні людським жертвам («*Burlya and Others v. Ukraine*», *Para 7-12, 19*).

Проте, що є надзвичайно важливим в контексті дослідження, у рішенні «*Burlya and Others*» ЄСПЛ, посилаючись на справи «*V.K.*» та «*Moldovan and Others (№ 2)*», наголосив, що Держава нестиме відповідальність за Конвенцією за порушення прав людини, спричинені діями агентів Держави при виконанні ними своїх службових обов'язків. Проте Держава також може нести відповідальність, якщо її агенти перевищують межі своїх повноважень або діють всупереч інструкціям («*Burlya and Others v. Ukraine*», *Para 19*, «*V.K. v. Russia*», *Para 174*; «*Moldovan and Others v. Romania (№ 2)*», *Para 94*).

Більше того, у рішенні «*Burlya and Others*» ЄСПЛ послався на рішення у справі «*Cyprus v. Turkey*», нагадавши, що мовчазна згода або потурання агентами Держави діям *приватних осіб*, які порушують конвенційні права інших осіб у межах її юрисдикції, можуть також покладати на Державу відповідальність за Конвенцією. Будь-який інший висновок суперечив би зобов'язанню, викладеному в статті 1 Конвенції («*Cyprus v. Turkey*», *Para 81*).

В іншому контексті Суд, встановлюючи, що поведження, якого зазнали заявники, порушувало статтю 3 Конвенції та навіть становило катування, визнав таким, що стосується справи утримання їх у місці, де панувало беззаконня («*zone de non-droit*»), а/і дія найосновніших гарантій прав була зупинена, і тому вони не мали жодного захисту від зловживань («*Azzolina and Others v. Italy*», *Para 134, 137*).

Тому навіть за відсутності фактичного заподіяння тілесних ушкоджень або сильного фізичного або душевного страждання, коли поведження принижує чи ганьбить особу, демонструючи відсутність поваги до її людської гідності чи нехтування нею, або викликає відчуття страху, тривоги чи неповноцінності, здатне зламати моральний та фізичний опір особи, його можна характеризувати як таке, що принижує людську гідність, яке, як наслідок, підпадає під встановлену статтею 3 Конвенції заборону («*Burlya and Others v. Ukraine*», *Para 120*).

Підсумовуючи викладене вище, можна сформулювати наступні висновки, які підкреслюють важливість вказаних вище рішень ЄСПЛ за статтею 3 Конвенції:

1. Рішенням у справі «*Bouyid*» Європейський Суд додатково довів, що його практика не стоїть на місці, демонструє еволюційний розвиток та дедалі більше враховує потреби потерпілих від неналежного поведження.

Безумовно, коли, наприклад, у *«Грецькій справі»* аналізувалися «незліченні тортури, спрямовані на моральне знищення затриманого – від безперервної «фаланги», биття батогами по всьому тілу, ураження електричним струмом, багатогодинного підвішування за руки в кайданках, припикання рук запаленими цигарками, імітації розстрілу до закопування в яму, примусового позбавлення їжі, стискання голови у лещатах, виривання волосся з голови або лобкової ділянки, биття ногами по чоловічих статевих органах, капання води на голову, а також сильних шумів, що перешкождали засинанню», – то подібні дії не залишали і не залишають сьогодні будь-якого вибору, окрім як кваліфікувати їх саме як катування.

Тому можна зрозуміти логіку рішення Палати у справі *«Bouyid»*, яка, оцінюючи мінімальний рівень жорстокості, напевне, не мала підстав навіть наближати *одиночний ляпас* до того, що у практиці ЄСПЛ обґрунтовано розглядалося як найбільш brutальні відступи від людяності та до стереотипних уявлень про катування.

Тим не менш, справа *«Bouyid»* зрушила масив прецедентної практики ЄСПЛ у напрямку до більш високих стандартів забезпечення та захисту потерпілих.

2. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що позитивне зобов'язання Держави щодо захисту особи від катування та неналежного поведіння слід тлумачити так, щоб не покладати на органи влади *надмірний тягар*, пам'ятаючи про непередбачуваність людської поведінки та оперативних варіантів, які повинні бути вироблені з точки зору пріоритетів та ресурсів (*«Dorđević v. Croatia»*, Para 138; *«O'Keefe v. Ireland» [GC]*, Para 144). Відповідно, не кожен ризик неналежного поведіння може обумовлювати вимогу вжиття Державою заходів для запобігання реалізації такої загрози. Разом із тим необхідні заходи повинні як мінімум надавати ефективний захист, зокрема дітей та інших вразливих осіб, і повинні вживати розумних заходів для запобігання неналежному поведінню, про яке органи влади знали або повинні були знати (*«Dorđević v. Croatia»*, Para 138; *«O'Keefe v. Ireland» [GC]*, Para 144).

3. Тим не менш, навіть беручи до уваги практичні проблеми органів поліції та інших органів правопорядку у сфері запобігання злочинності й розслідування злочинів, рішенням у справі *«Bouyid»* Велика палата ЄСПЛ ще раз довела, що відступ від статті 3 Конвенції не допускається за *жодних обставин* – і в ситуаціях, що «загрожують життю нації», і в ситуаціях, коли офіцери поліції намагаються «вирішувати» проблеми організації поліцейської служби, менеджменту та професійної підготовки поліцейських за допомогою «виховних» або «дисциплінарних» ляпасів.

4. Хоча Велика палата не розглядала справу *«Bouyid»* в світлі приписів справ *«Dorđević»*, *«O'Keefe»* тощо, проте все одно через усю справу *«Bouyid»* червоною лінією проходив *конфлікт* між родиною Буйд та поліцейськими, внаслідок чого у рішенні *«Bouyid»* можна відшукати презумпцію винуватості Держави через недбале невирішення застарілого, тривалого конфлікту, який, врешті-решт, призвів до обставин, що стали предметом судового розгляду в ЄСПЛ, адже Держава повинна вживати розумних заходів для запобігання неналежному поведінню, яке Держава могла передбачити та, відповідно, упередити.

5. Ідеї, вироблені Великою палатою у справі *«Bouyid»*, отримали подальший розвиток в інших рішеннях ЄСПЛ, у тому числі і проти України, де особливе місце посідає рішення у справі *«Burlyu and Others»*, в яких ЄСПЛ наголосив, що Держава також може нести відповідальність за своїх агентів, якщо її представники перевищують межі своїх повноважень або діють всупереч інструкціям. У рішенні *«Burlyu and Others»* ЄСПЛ ще раз нагадав, що мовчазна згода або потурання органами влади Держави діям приватних осіб, які порушують конвенційні права інших осіб у межах її юрисдикції, можуть також покладати на цю державу відповідальність за Конвенцією.

6. В цілому Європейський суд зробив значний крок вперед у формулюванні критеріїв та процесуальних фільтрів для скарг за статтею 3 Конвенції, додавши елемент *«необхідності»* до базового критерію мінімального рівня жорстокості.

7. Аналізуючи завдання шкоди гідності людини внаслідок «виховних» ляпасів з боку поліції у справі *«Bouyid»*, ЄСПЛ зробив особливий наголос на поліцейській етиці, неодноразово застосовувавши Європейський кодекс поліцейської етики (*Рекомендація (2001) 10, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року*) в якості вагомого джерела права. Як наслідок, вказаний документ отримав новий імпульс для застосування в усіх державах-членах Ради Європи.

8. З точки зору пересічного українського (і не тільки) офіцера поліції справа *«Bouyid»* є важливою в аспекті *прямого практичного нагадування*: будь-яка форма застосування фізичної сили до затриманого, що не зумовлена обставинами затримання та загрозами поведінки затриманого,

є абсолютно несумісною з вимогами статті 3 Конвенції, а тому становить її порушення, навіть якщо йдеться про «якійсь там» – як для окремих офіцерів поліції – «виховні» або «дисциплінарні» ляпаси.

Дійсно, читання разом статтю 3 Конвенції та позиції Палати, що «в обох випадках це був один окремо взятий ляпас, завданий спонтанно офіцером поліції, якого вивела з себе зухвала й провокативна поведінка заявників, без наміру змусити їх зізнатися» викликає щонайменше суперечливу реакцію.

Тому є надзвичайно важливим, що Велика палата ще раз повторила, що є цілком достатнім, щоб потерпілий відчув приниження у своїх власних очах, для того, щоби поведження було визнано таким, що принижує гідність, у розумінні статті 3 Конвенції. Немає сумнівів в тому, що навіть один заздалегідь не спланований ляпас, який за собою не потягнув якихось серйозних чи довготривалих наслідків для особи, якій він був завданий, може бути сприйнятий цією особою як такий, що її принижує.

9. Рішення «*Bouyid*» можна розглядати як факультативний інструмент підвищення поліцейського професіоналізму у державах-членах Ради Європи, що було реалізовано Судом як через посилання на Європейський кодекс поліцейської етики, так і через загальне нагадування про необхідність підвищення професіоналізму агентів Держави у сфері запобігання злочинності та розслідування злочинів.

10. Насамкінець, потрібно наголосити на великому превентивному потенціалі рішення у справі «*Bouyid*».

Так, свого часу, у «*Грецькій справі*» було окремо наголошено, що «для існування адміністративної практики катувань або неналежного поведження необхідні два елементи: повторюваність діянь та офіційна терпимість».

Під повторюваністю дій малося на увазі значна кількість актів катувань або нелюдського поведження, які є відображенням загальної ситуації. Характерними рисами таких актів можуть бути, з одного боку, те, що вони відбувалися в одному й тому ж місці, що вони приписуються представникам одного й того ж підрозділу поліції.

Під офіційною терпимістю малося на увазі те, що, хоча акти катувань або неналежного поведження є явно незаконними, вони толеруються у тому сенсі, що керівники тих, хто безпосередньо несе за них відповідальність, хоча і знають про такі акти, не вживають жодних заходів для їх покарання або запобігання їх повторенню; або що вищі органи влади, перед обличчям численних звинувачень, виявляють байдужість, відмовляючись від будь-якого адекватного розслідування їх правдивості або неправдивості, або що в судовому процесі відмовляють в справедливому розгляді таких скарг».

Тому додаткове значення справи «*Bouyid*» полягає і в тому, щоб нарешті сфокусуватися на повторюваності та офіційній терпимості ляпасів або інших подібних форм фізичного насильства, яке формально не перевищує мінімальний рівень жорстокості, проте водночас яке явно зайвим, непотрібним, непропорційним, непрофесійним та щонайменше аморальним у діяльності офіцерів поліції демократичної країни.

Бібліографічний список / References:

1. «A.P. v. Slovakia», application № 10465/17, judgment 28.01.2020.
2. «Aleksakhin v. Ukraine», application №31939/06, judgment 19.07.2012.
3. «Nikonenko v. Ukraine», application № 54755/08, judgment 14.11.2013.
4. «Azzolina and Others v. Italy», applications №№ 28923/09, № 67599/10, judgment 26.10.2017.
5. «Bati and Others v. Turkey», applications № 33097/96, 57834/00, judgment 03.06.2004.
6. «Berktaş v. Turkey», application № 22493/93, judgment 01.03.2001.
7. «Berliński v. Poland», applications № 27715/95, № 30209/96, judgment 20.06.2002.
8. «Bouyid v. Belgium» [GC], application № 23380/09, judgment, 28.09.2015.
9. «Burlya and Others v. Ukraine», application № 3289/10, judgment 06.11.2018.
10. «Cyprus v. Turkey», application № 25781/94, judgment 10.05.2001.
11. «El-Masri v. the FYRM» [GC], application № 39630/09, judgment 13.12.2012.
12. «Foka v. Turkey», application № 28940/95, judgment 24.06.2008.
13. «Gäfgen v. Germany», application № 22978/05, judgment 01.06.2010.
14. «Gordiyenko v. Ukraine», application № 27620/09, judgment 16.10.2014.
15. «Government of Denmark v. the Government of Greece; Government of Norway v. the Government of Greece; Government of Sweden v. the Government of Greece; Government of the Netherlands v. the Government of Greece», applications №№ 3321/67, 3322/67, 3323/67, 3344/67, Decision of the Commission 24.01.1968, Chapter IV (Character and scope of allegations under Article 3).

16. «Hristovi v. Bulgaria», application № 42697/05, judgment 11.10.2011.
17. «Ilievi and Ganchevi v. Bulgaria», applications №№ 69154/11, 69163/11, judgment 08.06.2021.
18. «Ireland v. the United Kingdom», application № 5310/71, judgment 18.01.1978.
19. «Iwańczuk v. Poland», application № 25196/94, judgment 15.11.2001.
20. «Khachaturov v. Armenia», application № 59687/17, judgment 24.06.2021.
21. «Khlafia and Others v. Italy» [GC], application № 16483/12, judgment 15.12.2016.
22. «Kobets v. Ukraine», application № 16437/04, judgment 14.02.2008.
23. «Kozinets v. Ukraine», application № 75520/01, judgment 06.12.2007.
24. «Kulakov v. Ukraine» (dec.), application № 12944/02, decision 16.11.2010.
25. «Moldovan and Others v. Romania (№ 2)», applications №№ 41138/98, 64320/01, judgment 12.07.2005.
26. «Monir Lotfy v. Cyprus», application № 37139/13, judgment 29.06.2021.
27. «Muršić v. Croatia» [GC], application № 7334/13, judgment 20.10.2016.
28. «Navalnyy and Gunko v. Russia», application № 75186/12, judgment 10.11.2020.
29. «Onoufriou v. Cyprus», application № 24407/04, judgment 07.01.2010.
30. «Perkov v. Croatia», application № 33754/16, judgment 20.09.2022.
31. «Pranjić-M-Lukić v. Bosnia and Herzegovina», application № 4938/16, judgment 02.06.2020.
32. «Pretty v. the UK», application № 2346/02, judgment 29.04.2002.
33. «Protopapa v. Turkey», application № 16084/90, judgment 24.02.2009.
34. «R.B. v. Hungary», application № 64602/12, judgment 12.04.2016.
35. «R.R. and R.D. v. Slovakia», application № 20649/18, judgment 01.09.2020.
36. «Riad and Idiab v. Belgium», applications №№ 29787/03, 29810/03, judgment 24.01.2008.
37. «Ribitsch v. Austria», application № 18896/91, judgment 04.12.1995.
38. «Roth v. Germany», applications №№ 6780/18, 30776/18, judgment 22.10.2020.
39. «S.P. and Others v. Russia», applications №№ 36463/11, 11235/13, 35817/13, 44982/15, 49247/15, 77227/16, 78224/16, 45049/17, 52291/17, 69425/17, 70086/17, judgment 02.05.2023.
40. «Sergey Antonov v. Ukraine», application № 40512/13, judgment 22.10.2015.
41. «Tymoshenko v. Ukraine», application № 49872/11, judgment 30.04.2013.
42. «V.K. v. Russia», application № 68059/13, judgment 07.03.2017.
43. «Voykin and Others v. Ukraine», application № 47889/08, judgment 27.03.2018.
44. «Wieser v. Austria», application № 2293/036 judgment 22.02.2007.
45. «Yusiv v. Lithuania», application № 55894/13, judgment 04.10.2016.
46. «Zakharov and Varzhabetyan v. Russia», applications №№ 35880/14, 75926/17, judgment 13.10.2020.

Yagunov D. V. Ill-treatment in the light of the case of «Bouyid V. Belgium»: from the minimum level of severity to the criterion of necessity (regarding «educational» slaps)

This paper analyses the Grand Chamber's judgment in Bouyid v. Belgium, which can be considered one of the most important judgments on the application of Article 3 of the ECHR.

The importance of this judgment stems from the fact that the Grand Chamber restored the balance in favour of common sense by reviewing the Chamber's decision and finding that "educational" slaps inflicted on detainees by police officers were a form of ill-treatment.

The Grand Chamber has developed a new approach to the identification of ill-treatment, the essence of which can be summarised as follows: a violation of Article 3 of the ECHR is determined not only by the presence of a certain amount of suffering experienced by the victim, but also by the fact that the suffering inflicted on the victim was not necessary as such in the exercise of the power of the State agents.

With the Bouyid judgment, the ECtHR further proved that its case-law does not stand still, demonstrates evolutionary development and increasingly considers the needs of victims of ill-treatment.

The ideas developed by the Grand Chamber in the Bouyid case were developed in other ECtHR judgments, including against Ukraine, where a special place is occupied by the Burlya and Others judgment, in which the ECtHR stressed that the State may also be held liable for its agents if its representatives exceed the limits of their authority or act contrary to instructions.

In general, the ECtHR has made a significant step forward in formulating criteria and procedural filters for complaints under Article 3 of the ECHR by adding the element of "necessity" to the basic criterion of the minimum level of cruelty.

Analysing the damage to human dignity caused by "educational" slaps by the police in the Bouyid case, the ECtHR placed a special emphasis on police ethics, directly and repeatedly applying the European Code of Police Ethics as a significant source of law.

From the point of view of an ordinary police officer, the Bouyid case is important in terms of a direct practical reminder: any form of physical force against a detainee that is not justified by the circumstances of the detention and threats to the detainee's behaviour is absolutely incompatible with the requirements

of Article 3 of the ECHR and therefore constitutes a violation of it, even if it is a "mere" – as for some police officers – "educational" or "disciplinary" slap.

It is therefore important that the Grand Chamber reiterated that it is quite sufficient for the victim to feel humiliated in his or her own eyes in order for the treatment to be recognised as degrading within the meaning of Article 3 of the ECHR.

The Bouyid judgment can be seen as an optional tool for enhancing police professionalism in the CoE member-states, which was implemented by the ECtHR both through reference to the European Code of Police Ethics and through a general reference to the need to strengthen the professional skills of the State's agents in the field of crime prevention and investigation.

Keywords: *the Bouyid Case, ill-treatment, torture, dignity, European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights, minimum level of severity, the Greek Case.*